

Kansallisarkiston hanke tutkii suomalaisten kohtaloita Venäjällä

Ennen lokakuun 1917 vallankumousta Venäjällä asui ja työskenteli kymmeniä tuhansia Suomen suuriruhtinaskunnan kansalaisia. Suomalaisten määrä laski jyrkästi vallankumouksellisten vuosien pyörteissä, mutta kääntyi pian taas nousuun. Itään siirtyi tuhansia punapakolaisia, amerikansuomalaisia ja loikkareita, joiden elämäkerrat ovat täynnä aukkoja. Myöskään kokonaiskuva ei ole kirkas.

Kansallisarkistossa alkoi syyskuussa 2020 viisivuotinen tutkimushanke suomalaisten kohtaloista vuosien 1917–1964 Venäjällä. Valtioneuvoston kanslian kahdella miljoonalla eurolla rahoittama hanke kysyy, keitä nämä suomalaiset olivat ja mitä heille tapahtui. Tutkimustuloksena syntyy vaiheittain suurelle yleisölle avattava interaktiivinen tietokanta, johon tallennetaan henkilö-tietoja, asiakirjoja ja valokuvia kymmenistä tuhansista Suomen kansalaisista.

Hankkeessa työskentelee kuusi historian tutkijaa, kaksi tutkimusavustajaa ja useita harjoittelijoita. Vuosien mittaan he – ja hankkeen lähipiirissä toimivat asiantuntijat – kirjoittavat useita tutkimuksia, jotka antavat uutta tietoa Venäjälle eri aikoina siirtyneistä suomalaisista sekä Stalinin ajan terrorista ja väestönsiirroista. Tuloksia julkaistaan tietokirjoina ja matrikkeleina sekä tieteellisinä ja populaareina artikkeleina.

Tutkimusaihe liittyy vahvasti Venäjän, siirtolaisuuden, väkivallan, Gulagin ja stalinismin historiasta vilkkaasti käytyihin tieteellisiin keskusteluihin. Suomalaisuuden historiaa suhteutetaan näihin laajempiin näkökulmiin, mutta myös alueelliseen lähestymistapaan: Venäjän imperiumi jaetaan pienempiin osiin, joihin hankkeen tutkijat erikoistuvat. Muun muassa Leningradin, Karjalan, Kuolan niemimaan, Moskovan, Bakun, Uralin, Kazakstanin, Siperian ja Venäjän Kauoidän suomalaishistoriaa tutkitaan.

Tässä yhteydessä esiin kannattaa nostaa ainakin neljä laajempaa tutkimussuuntaa: FT Ira Jänis-Isokangas keskittyy loikkareihin ja muihin suomalaisiin, jotka päätyivät 1930-luvun mittaan Suomen rajan läheisyydestä Uralin ympäristöön ja Kazakstaniin. Kyse on alueellisesta kokonaisuudesta, jolle pakkosiirrettyjä ihmisiä Stalinin vainovuosien terrori ja vankileirit kurittivat säälimättömästi.

Etsintäkuulutus: tietoa ja apua kaivataan

Suomalaiset Venäjällä 1917–1964 -tutkimushankkeelle voi lähettää tietoja ja vihjeitä. Hanke on hyvin kiinnostunut tutustumaan esimerkiksi koti- ja sukuarkistojen papereihin, kuten postikortteihin, kirjeisiin, päiväkirjoihin, valokuviin, asiakirjoihin sekä muistinvaraisiin kertomuksiin ja tarinoihin. Niiden kopioita voi lähettää tutkimushankkeelle sähköpostilla osoitteeseen suomalaiset.venajalla@arkisto.fi

Kaikilla kiinnostuneilla on mahdollisuus osallistua myös tutkimustyöhön, sillä hankkeessa kokeillaan tutkimusaineiston tallennustehtävien joukkoistamista Zooniverse-verkkopalvelun välityksellä:

<https://www.zooniverse.org/projects/ijokipii/suomalaiset-venajalla-1917-1964>

VTM Jesse Hirvelä taas kirjoittaa väitöskirjaa 1920- ja 1930-lukujen leningradinsuomalaisista, siis teemasta, joka tunnetaan yllättävän huonosti. Keskeisiä ovat muun muassa seuraavat kysymykset: miten metropolin monituhapäinen suomalaisyhteisö sopeutui lokakuun vallankumouksen jälkeiseen aikaan ja kiihtyvään poliittiseen sortoon? Mitä roolia Moskovassa perustettu Suomen Kommunistinen Puolue näytteli Leningradin ja sen ympäristön suomalaisten elämässä?

Dosentti Aappo Kähkönen tekee tutkimusta muurmanninsuomalaisista ja heidän pakkosiirroistaan, jos kohta myös niistä suomalaisista, joiden esivanhemmat karkotettiin tai muuttivat 1800- ja 1900-lukujen saatossa Siperiaan ja vielä kauemmas itään. Hän erittelee muun muassa sitä, millä tavoin neuvosto aika mullisti siperiansuomalaisten elämäntavan ja ympäristön. Vas-

tauksen saa niin ikään kysymys, mitä tapahtui Venäjän Kaukoitään, aina Nahodkaan ja Vladivostokiin saakka, päätyneille suomalaisille.

FM Ilkka Jokipii ja VTT Sami Outinen vastaavat interaktiivisen tietokannan suunnittelemisesta ja toteuttamisesta, mutta valmistelevat myös siihen pohjavia, laajoja tieteellisiä tutkimuksia. Outinen erikoistuu Neuvostoliittoon loikanneiden suomalaisten lähtö- ja paluumotiiveihin. Mitkä sosiaaliset ja poliittiset syyt

vaikuttivat laajamittaisen siirtolaisuuden syntymiseen? Miten Suomeen palanneet loikkarit vaikuttivat yhteiskunnalliseen ilmapiiriin ja asenteisiin?

Tutkimushanke nojaa sekä Suomen että Venäjän arkistoissa säilytettyihin lähdeaineistoihin, joita ei ole aiemmin käytetty tai joita on käytetty vaillinaisesti. Avainroolissa ovat niin ikään muistelmat, kirjeet, päiväkirjat ja asiakirjat, joita tutkimushanke saa lahjoituksena yksittäisiltä kansalaisilta, perheiltä ja suvuilta.

Aleksi Mainio, FT, projektinjohtaja

Pohjaselvitys ennen digitoinnin aloitusta kannattaa

Kohtalainen hyppy tiedejulkaisupolitiikan syvään päätyyn. Näin päätoimittaja Anu Lahtinen kuvaili *Historialliselle Aikakauskirjalle* teetettävää pohjaselvitystä siirtymisestä Journal.fi-alustalle. Siirtymä on edessä vuoden 2021 aikana, sillä Kansalliskirjaston ylläpitämä Elektrapalvelu ajetaan alas lähivuosina.¹

Pohjaselvitys osoittautui todella tarpeelliseksi. Vaikka yleiset ohjeet digisiirtoa varten ovat toimivia, jokainen tiedejulkaisu on omanlaisensa. Niiden tilanteet sekä resurssit vaihtelevat merkittävästi, minkä vuoksi yksityiskohtaisia ja yleispäteviä ohjeita ei ole mahdollista antaa. Parasta on kartoittaa oman julkaisun lähtökohdat ennen digisiirron aloittamista.

Aiemmin digisiirtoja on saatettu toteuttaa verrattain pienillä budjeteilla ja resursseilla. Ensimmäiset digisiirrot ovat varmasti tuntuneet melkoiselta pimeästä hapuilulta. Ne on kuitenkin saatu vietyä kunnialla päätökseen, ja nyt useiden tiedejulkaisujen vanhoja artikkeleita on luettavissa Journal.fi-sivustolla.

Onneksi nykyisin tietoa sekä kokemuksia digitoinnista ja julkaisulisensseistä on eri tavalla saatavilla kuin esimerkiksi viisi vuotta sitten. Pohjaselvityksessä syntyi kuva siitä, että varhaisimmassa vaiheessa digisiirtoja toteuttaneet tiedejulkaisut toimivat pilottihankkeina, joiden ansiosta myöhemmin digisiirtoa tekevät lehdet ovat helpommassa asemassa. Saatavilla on neuvoja, ohjeistusta ja rahoitusta, jotka tukevat hankkeiden läpiviemistä.

Pohjaselvitystä varten keskustelin Kansalliskirjaston, Tieteellisten Seurain Valtuuskunnan, Suomen Akatemian ja Suomen tiedekustantajien liiton edustajien kanssa. Lisäksi saimme neuvoja hiljattain digisiirron toteuttaneilta tiedejulkaisuilta. Tämä apu oli hankkeemme kannalta erittäin arvokasta. Muiden tie-

dejjulkaisujen kokemusten perusteella oli mahdollista muodostaa kokonaiskuva siitä, miten hankkeen kanssa kannattaa edetä.

Usein keskustelujen alkuun kerroin, että pohjaselvityksen tavoitteena on antaa *Historiallisen Aikakauskirjan* hallitukselle ja toimitukselle kuva siitä, miten hanke vedetään tehokkaasti läpi. Tällaisessa hankkeessa voi tulla vastaan yllätyksiä ja haasteita, mutta pohjaselvityksen avulla niihin on mahdollista varautua ennalta.

Historian opinnoista on ollut paljon apua digisiirtohankeissa. Pohjaselvitys ja hankkeen edistäminen edellyttävät tiedonhakua, lähdekritiikkiä ja kokonaiskuvan muodostamista toisinaan mutkikkaistakin kokonaisuuksista. Kaikkia näitä taitoja tarvitaan myös historianitutkimuksessa. Työssäni yhdistyvät myös tiedonlöytämisen ilo ja havaintojen tekeminen, mikä on varmasti monelle historioitsijalle tuttua arkistotyöskentelystä.

Digisiirtoasiat ja avoin julkaiseminen ovat erityisen ajankohtaisia Elektra-palvelun alasajon vuoksi. *Historiallisen Aikakauskirjan* kohdalla digitoitava aineisto on laaja, sillä varhaisimmat numerot ovat vuodelta 1903. Digisiirto sisältää aineiston digitoinnin lisäksi myös julkaisusopimusten päivittämisen kirjoittajien kanssa. Näistä mittavampi urakka on julkaisusopimusten päivitys, joka on toivottavasti alkanut tämän numeron tullessa julki.

Lisäksi on otettava huomioon hankkeen käytössä olevat resurssit sekä digitoidun aineiston käyttäjävälillisuus. Tavoitteena on saada *Historiallisen Aikakauskirjan* vanhat numerot yhdelle alustalle luettaviksi ja parantaa niiden saavutettavuutta. Vuoden lopussa näemme, miten tässä onnistutaan.

Helena Laukkoski

1. Ks. Esimerkiksi Jyrki Ilva, Kun Elektrasta aika jättää. *Tietolinja* 2020(1) <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020050324723> (11.5.2021)